

УДК 37.015.3–053.4

ПАРТНЕРСЬКА ВЗАЄМОДІЯ ВИХОВАТЕЛЯ І ПРАКТИЧНОГО ПСИХОЛОГА ДНЗ У ПРОФІЛАКТИЦІ АГРЕСИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Конончук О. А.

У статті на основі психолого-педагогічних досліджень окреслена та охарактеризована проблема партнерської взаємодії вихователя з практичним психологом у дошкільних навчальних закладах щодо проведення профілактики агресивної поведінки дітей дошкільного віку. Проаналізовано сучасний стан наукових досліджень з проблеми партнерської взаємодії вихователів дошкільних навчальних закладів з практичними психологами. Розкрито сутність понять "взаємодія", "партнерська взаємодія" та визначено етапи становлення партнерської взаємодії вихователя ДНЗ та практичного психолога як передумови профілактики агресивної поведінки дошкільників. Обґрунтовано роль партнерської взаємодії вихователя та практичного психолога у профілактиці агресивної поведінки дошкільника, представлено труднощі та умови успішного здійснення партнерської взаємодії щодо профілактики агресивної поведінки у дошкільників.

Ключові слова: агресивна поведінка, взаємодія, дитина дошкільного віку, дошкільний навчальний заклад, партнерська взаємодія, профілактика.

В статье на основе психолого-педагогических исследований очерчена и охарактеризована проблема партнерского взаимодействия воспитателя с практическим психологом в дошкольных учебных заведениях по проведению профилактики агрессивного поведения детей дошкольного возраста. Проанализировано современное состояние научных исследований по проблеме партнерского взаимодействия воспитателей дошкольных учебных заведений с практическими психологами. Раскрыта сущность понятий "взаимодействие", "партнерское взаимодействие" и определены этапы становления партнерского взаимодействия воспитателя ДОО и психолога как предпосылки профилактики агрессивного поведения дошкольников. Обоснована роль партнерского взаимодействия воспитателя и психолога в профилактике агрессивного поведения дошкольника, представлены трудности и условия успешного осуществления партнерского взаимодействия по профилактике агрессивного поведения у детей.

Ключевые слова: агрессивное поведение, взаимодействие, ребенок дошкольного возраста, дошкольное учебное заведение, партнерское взаимодействие, профилактика.

The article is based on psychological and educational research. It outlines and describes the issue of partnership between an educator and a practical psychologist in preschool education on the prevention of aggressive behavior in preschool age children. The author analyzes the current research on the issue of partnership between caregivers of preschool education and practical psychologists. The essence of the concepts of "interaction", "partner interaction" and the stages of partnership formation between the kindergarten teacher and the psychologist as a prerequisite for the prevention of aggressive behavior of preschoolers are revealed. The role of partnership between the educator and the psychologist is grounded in the prevention of preschoolers' aggressive behavior. The article shows difficulties and suggests successful implementation of partnership for prevention of aggressive behavior in preschool children.

Key words: aggressive behavior, interaction, preschool child, preschool educational institution, partnership, prevention.

Постановка наукової проблеми. Закони України "Про освіту", "Про дошкільну освіту", Базовий компонент дошкільної освіти в Україні, Концепція Державної

цільової програми розвитку дошкільної освіти на період до 2017 року та інші документи визначають найважливіші особистісні якості, якими мають володіти сучасні дошкільники, а саме: вміння налагоджувати спільну взаємодію з однолітками та дорослими, домовлятися, узгоджувати свої дії мирним шляхом, виявляти відповідальність, поважати інших, аналізувати свою поведінку. Для того щоб дитина розвинула дані якості, дорослі, зокрема, вихователь і психолог ДНЗ мають створити сприятливі умови як для їх формування, так і попередження негативних проявів у поведінці дитини серед яких останнім часом звертає на себе увагу агресивна поведінка. Уже в дошкільному віці можна помітити як дитина може направляти власну агресивну поведінку на себе (своє тіло чи особистість, наприклад, у формі висмикування волосся, здирання шкіри, кусання нігтів); на зовнішні фізичні об'єкти (наприклад, у формі поїдання неїстівного, руйнування предметів, псування іграшок, малюнків однолітків тощо); на символічні і фантазійні об'єкти (у формі серійних агресивних малюнків, захоплення комп'ютерними іграми агресивного змісту).

У зв'язку з цим важливістю набуває проблема профілактики агресивної поведінки дітей дошкільного віку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вивченням теоретико-методичних засад попередження агресивної поведінки дітей займалися зарубіжні вчені: А. Бандура, С. Белічева, Р. Берон, К. Бютнер, Б. Крейхі, Є. Морева, Н. Платонова, А. Реан, І. Фурманов та вітчизняні науковці: Н. Баранова, О. Вітюк, Л. Гокіна, Н. Дідківська, З. Ікуніна, Л. Кльоц, І. Марценківська, Т. Мицкан, Н. Носок, Н. Рептух, О. Рогозинська та ін. Так, О. Бовть, Л. Семенюк, Н. Пихтіна розробили методичні рекомендації щодо попередження агресивної поведінки; В. Оржеховська, Т. Федорченко О. Єжова представили програми із запобігання та зниження рівня агресивної поведінки; В. Ликова, В. Кириченко визначили роль позитивного підкріплення в проблемі попередження агресивної поведінки дитини.

Наукові праці вищезазначених учених доводять, що агресивна поведінка бере свій початок ще з дошкільного віку (пряма, непряма агресія, аутоагресія, негативізм тощо) і може спричинити велику шкоду як самій особистості, так і оточуючим. Для дитини даного віку моделями поведінки можуть виступати, у першу чергу, як живі приклади (батьки, родичі, сиблінги, вихователі), так і символічні зразки (комп'ютерні ігри, ЗМІ тощо). Впливати на формування соціальної поведінки дитини дошкільного віку також можуть різні психолого-педагогічні умови виховання, зокрема, партнерська взаємодія вихователя ДНЗ з практичним психологом. Слід зазначити, що саме вони здійснюють комплексний вплив на психічний, соціальний і фізичний розвиток особистості дитини в умовах ДНЗ. Саме це дає нам підстави припустити, що успішність профілактики агресивної поведінки дітей дошкільного віку значною мірою залежить від ефективної діяльності фахівців і потребує подальших досліджень, що і стало предметом нашого дослідження.

Мета статті – визначити сутність та особливості партнерської взаємодії вихователя та практичного психолога як передумови ефективності профілактики агресивної поведінки дітей дошкільного віку в умовах ДНЗ.

Відповідно до мети нами окреслено наступні завдання: 1) обґрунтувати роль партнерської взаємодії вихователя та практичного психолога; 2) проаналізувати шляхи здійснення партнерської взаємодії щодо профілактики агресивної поведінки у дошкільників.

Виклад основного матеріалу. Вивченням різних аспектів проблеми займалися О. Ліннік, С. Седашева (аналіз поняття "взаємодія"); О. Григор'єва, Г. Руда (особливості взаємодії практичного психолога і педагогічного колективу); В. Агеєв, Е. Клімов, Е. Кузьмін, О. Носкова та ін. (психологія взаємодії у міжособистісних стосунках); Є. Головаха, Н. Паніна (психологія взаємин); Н. Волкова, О. Грибок, О. Єршов, Т. Сергієнко, Н. Новікова та ін. (міжособистісні конфлікти у колективі); Я. Коломинський (психологія взаємовідносин у колективі); З. Антонюк, О. Зотова, І. Марков, Б. Париґін, Я. Рудик, В. Шорохова (соціально-психологічний клімат у колективі); Л. Руденко, Є. Руденський (спілкування як взаємодія соціальних суб'єктів); М. Савчин (міжособистісні стосунки) та ін.

Аналіз наукових джерел дозволяє зазначити, що "взаємодія" є вихідним, родовим поняттям, що охоплює процеси впливу об'єктів один на одного, їхню взаємну обумовленість і взаємозміну.

Вчені-психологи, аналізуючи дане поняття, приходять до висновку, що "взаємодія" є процесом безпосереднього або опосередкованого впливу об'єктів (суб'єктів) один на одного, що породжує їхню взаємну обумовленість і зв'язок. У свою чергу О. Ліннік, С. Седашева, Е. Клімов, К. Платонов, В. Шадріков характеризують "взаємодію" як діяльність, що наповнена конкретним професійним змістом, яка охоплює не тільки власне виробничу сферу (знання, уміння, навички), але й особистісну сферу (інтелектуальну, вольову, емоційну), і складає ядро особистості. Також у психолого-педагогічній науці поняття "партнерська взаємодія" пов'язують з організацією спільних дій, що створює можливість для спільної діяльності [3, с. 18].

Профілактична діяльність у ДНЗ має здійснюватися вихователем та психологом на основі гуманних відносин (толерантності, доброзичливості тощо). Однією з головних умов підвищення ефективності такої спільної діяльності буде узгодження завдань, змісту, методів і форм роботи, адже профілактика агресивної поведінки дошкільників потребує ретельного планування, оскільки вона спрямована на запобігання виникненню, поширенню чи загостренню такої поведінки і цим самим вимагає від педагога та психолога узгодження та розподілу функцій. Ефективність такої взаємодії залежатиме від оптимальної реалізації поставлених завдань щодо здійснення профілактики, які полягають також у постановці спільних дій. Тож отримати результат від взаємодії буде можливо лише за умови, якщо мета й реалізація дій одного партнера будуть співпадати з одночасним або попереднім досягненням мети та реалізації дії іншого.

Для того щоб пояснити сутність партнерської взаємодії, сучасні науковці виділяють її основні ознаки: 1) наявність мети, здійснення якої обумовлене необхідністю докладання сумісних зусиль; 2) експліційність – доступність до спостереження та реєстрації; 3) ситуативність – тривалість, інтенсивність, норми і правила інтеграції; 4) рефлексивна багатозначність – можливість взаємодії як прояву усвідомлених суб'єктивних намірів, неусвідомлених або частково усвідомлених, які є наслідком сумісної участі в діяльності. Про існування взаємодії між партнерами будуть також свідчити такі ознаки: взаєморозуміння, взаємовплив, взаємні дії, взаємостосунки і спілкування.

Це дає нам підстави визначити партнерську взаємодію вихователя та психолога щодо здійснення профілактики як взаємодію, яка несе в собі суб'єкт-суб'єктні відносини, що забезпечують когнітивне й емоційне відображення вихователем та психологом профілактичної роботи один одного, які дозволяють усвідомити цінність та важливість такої діяльності, виправити недоліки, підсилити та урізноманітнити форми роботи з попередження агресивної поведінки дошкільників. Усвідомлення основної мети такої взаємодії (попередження агресивної поведінки у дітей дошкільного віку) допоможе спеціалістам якнайшвидше налагодити партнерські зв'язки.

Сучасна психолого-педагогічна наука визначає фактори, які впливають на якість взаємодії психолога і вихователя дошкільного навчального закладу: відвідування занять вихователів; вік; стаж роботи; задоволеність професією; узгодження планування роботи психолога, вихователя та дошкільного закладу; підтримка адміністрації; звертання вихователів / психологів за допомогою до партнера; позитивне сприйняття партнерами один одного; відсутність конфліктів. Вплив даних факторів на взаємодію партнерів досліджувався у багатьох працях пов'язаних із даною проблемою і довів своє значення у профілактичній роботі з дошкільниками [1; 5].

Окрім вищезазначених факторів науковці виділили труднощі, які ускладнюють взаємодію психолога та вихователя під час організації профілактики агресивної поведінки у дошкільників, а саме:

- принципова розбіжність у професійній ментальності педагогів і психологів [2, с. 32];
- невизначеність нормативної бази діяльності психологів і вихователів [3, с. 12];
- хибні очікування щодо функціональних обов'язків партнерів [2, с. 19];

- недостатній рівень професійної компетентності вихователів та / чи психологів, зокрема, з проблеми профілактики агресивної поведінки у дошкільників [2; 5];
- відсутність підтримки та контролю з боку адміністрації ДНЗ.

Аналіз результатів дослідження науковців показав, що дані труднощі впливають на узгодженість планування роботи психолога, вихователя та освітньої установи, що має велике значення для зменшення кількості виробничих конфліктів і сприяє партнерській взаємодії вихователя з психологом. Це можна пояснити тим, що під час узгодження й затвердження плану обговорюються дії як самого психолога, вихователя, так і адміністрації щодо управлінської підтримки їх роботи та взаємодії. Недосконала організація менеджменту в ДНЗ щодо підтримки вихователів та психолога у здійсненні профілактичної діяльності може призвести до її реалізації на рівні особистих домовленостей, прохань, компромісів і цим самим спричинить ситуацію непорозуміння щодо обов'язків кожного з партнерів. Такі деформовані уявлення про обов'язки партнера можуть закріпитися і призведуть до неуспіху в діяльності обох партнерів, що є найбільш небезпечним, адже вони характеризують систему непрофесійних стосунків з боку обох спеціалістів. Тому вони потребують ґрунтовного дослідження, узагальнення результатів та їх використання у створенні нового підґрунтя партнерської взаємодії фахівців. Також до ситуацій, у яких зазвичай виникають труднощі, у взаємодії вихователів і психологів відносять такі, які вимагають від обох партнерів зміни їх установок, практичної реалізації рекомендацій один одного, проведення спільних профілактичних занять, розподілу обов'язків, обговорення результатів діагностики щодо конкретної дитини. Негативним прикладом такого може бути ситуація, коли психолог несвоєчасно проводить діагностику агресивної поведінки у дітей, недостатньо чітко формулює рекомендації вихователю стосовно роботи з дітьми, у яких вже починає закріплюватися дана поведінка. Або ж вихователь, у свою чергу, не бажає прислуховуватися до експертної думки психолога, і самостійно намагається зробити висновок стосовно поведінки дитини та обирає недоречні методи роботи, які є неефективними і можуть навіть зашкодити дитині, яка вже має агресивні прояви у поведінці. Небажання взаємодіяти на засадах партнерства несе за собою наслідки, які можуть дуже негативно вплинути на поведінку дітей загалом. І роботу таких спеціалістів одразу можна поставити під сумнів, що засвідчить їх професійну некомпетентність.

Тому якщо вихователь та психолог намагатимуться будувати відносини за принципами активності, змістовності, усвідомленості, то ефективність взаємодії буде забезпечена. На основі аналізу досліджень Л. Карташової та В. Семиченко, було виокремлено низку умов, необхідних для організації взаємодії вихователя та психолога в проведенні профілактики агресивної поведінки дошкільників:

- 1) здібність до взаєморозуміння учасників взаємодії;
- 2) забезпечення співпраці сторін взаємодії при виконанні спільної профілактичної діяльності;
- 3) наявність комунікабельності в учасників взаємодії;
- 4) забезпечення кооперації взаємодіючих сторін, що припускає посильний внесок кожного у розв'язання загального завдання;
- 5) організація взаємодії в стадії необхідної логічної послідовності її комунікативного здійснення (моделювання майбутнього спілкування під час підготовки до взаємодії (прогностичний етап); організація безпосереднього спілкування вихователя та психолога (початковий етап); управління спілкуванням в ході взаємодії [6, с. 58]; аналіз здійсненої системи спілкування і моделювання нової для розв'язання іншого завдання) [6, с. 62].

За таких умов будуть створюватися відносини партнерства, засновані на персональній відповідальності, незалежності (автономності) двох рівноправних партнерів, що зумовить спільний пошук вихователем і психологом шляхів попередження агресивної поведінки у дошкільників та взаємної зацікавленості в профілактиці даного явища. Процес становлення таких відносин проходить через низку послідовних, взаємопов'язаних етапів:

- 1) етап усвідомлення партнерства, його розвитку, мета якого – залучити партнерів до цілей профілактики агресивної поведінки дошкільників та цінностей

такого партнерства, створити умови для активізації мотиваційних чинників у спільній діяльності. Це дозволяє усунути психологічний бар'єр, створити позитивну мотивацію для спілкування, атмосферу доброзичливості, які є передумовою для становлення партнерських відносин;

2) етап розвитку усвідомлення себе партнером. Психолог та педагог набувають активної особистісної позиції, на основі якої відбуваються формування й розвиток навичок партнерства. Така позиція передбачає самостійність у прийнятті рішень з питань профілактики агресивної поведінки дошкільників. Основною стратегією взаємодії на цьому етапі є рух у напрямку самостійності. Це поступовий, постійно заохочуваний процес, спрямований на розширення простору взаємодії "вихователь – психолог", "психолог – вихователь", їхнє включення у процес колективної профілактичної діяльності у вирішенні проблем з попередження агресивної поведінки;

3) етап співтворчості (власне партнерства). Профілактика перетворюється на процес взаємодії рівноправних партнерів – вихователь і психолог – з орієнтацією на стимулювання спільної діяльності [4; 6].

Отже, залучення вихователя і практичного психолога до партнерської взаємодії щодо профілактики агресивної поведінки дітей дошкільного віку буде успішним при дотриманні ними таких умов і разом з тим ми маємо зазначити, що організатором такої взаємодії виступає вихователь: 1) набуття необхідної психолого-педагогічної компетентності щодо проведення профілактики дітей дошкільного віку (особливості профілактики в умовах ДНЗ, специфіка віку дітей-дошкільників та ін.); 2) опанування системою взаємодії, усвідомлення своєї ролі в ній та практична реалізація заходів (раціональний розподіл обов'язків).

Теоретичний аналіз наукових праць з даної проблеми засвідчує, що діяльність практичного психолога та вихователя в рамках партнерської взаємодії щодо здійснення профілактики агресивної поведінки дошкільників у ДНЗ вимагає від них:

- спільного аналізу освітнього середовища з погляду тих можливостей, які воно пред'являє до психологічних можливостей і рівня розвитку дитини-дошкільника;
- визначення психологічних критеріїв ефективного навчання і розвитку дошкільників;
- розроблення і реалізації заходів, які сприяють успішному розвитку дітей.

Партнерська взаємодія з даної проблеми має будуватися так, щоб охоплювати комплекс важливих питань, пов'язаних з попередженням агресивної поведінки дошкільників: утвердження здорового способу життя, забезпечення сприятливих умов для розвитку, саморозвитку і самореалізації внутрішнього потенціалу особистості дошкільника; збереження, підтримка та захист благополуччя дитини [1; 3].

Важливу роль у реалізації профілактики агресивної поведінки дошкільників у ДНЗ відіграє позиція керівництва дошкільних навчальних закладів, яке має проводити контроль щодо виконання функцій кожним з представлених суб'єктів профілактичної діяльності. Профілактичні заходи мають бути попередньо включені до програми виховної роботи дошкільних навчальних закладів, де провідне місце в такій діяльності належатиме вихователю та практичному психологу, які, перш за все, повинні усвідомлювати свою роль у даному процесі. Ці спеціалісти мають спрямовувати партнерську взаємодію щодо профілактики агресивної поведінки дошкільників на реалізацію наступних завдань:

- створювати умови для формування позитивних якостей особистості дошкільника в процесі різних видів розвивальної, навчальної, трудової та інших видів діяльності на основі сприяння духовному, моральному, інтелектуально-етичному, психічному, естетичному розвитку, формуванню здорового способу життя, виробленню навичок безпечної поведінки, стійкості до негативних явищ;
- здійснювати освітньо-просвітницькі, консультативно-тренінгові заходи для розвитку та формуванню свідомого ставлення батьків вихованців до виховання дітей.

Партнерська взаємодія дає можливість вихователю та практичному психологу залучити до спільної діяльності взаємодії якомога більше значущих дорослих, що складають оточення дитини (батьки, сиблінги, інші родичі) і цим самим удосконалити роботу щодо профілактики агресивної поведінки дошкільників. У такій роботі важливим є реалізація індивідуального підходу до розвитку, виховання і навчання кожної дитини-дошкільника, яка орієнтує на обов'язкове врахування індивідуальної історії життя кожної конкретної дитини (біографії, умов життя родини, кількості в ній дітей, освітнього рівня батьків, їх етнічної належності, віросповідання тощо) та її індивідуальних особливостей. Партнерська взаємодія обох спеціалістів допоможе якнайшвидше та найточніше зібрати такі дані, де результатом партнерської взаємодії має виступити система роботи з профілактики агресивної поведінки дошкільників у навчальних дошкільних закладах, яка побудована на принципах системності, комплексності, інтегративності, конкретності, мобільності, наступності, реалістичності, етичності, а також яка має визначену структуру, елементи та певні взаємодії між ними і спрямовує свої заходи на:

- реалізацію освітньо-виховних моделей впливу на особистість дитини-дошкільника з метою попередження проявів небезпечної поведінки на ранніх стадіях;

- допомогу окремим категоріям – групам з "ризиковою поведінкою";

- педагогічну реадaptaцію, реабілітацію та ресоціалізацію, яка полягає у реконструкції соціокультурного оточення для різних категорій дітей [5].

Як наслідок така робота сприятиме виробленню у дитини ціннісного ставлення до себе, природи і суспільства, допоможе розкрити внутрішній потенціал особистості, її самореалізацію та набуття нею ключових життєвих компетенцій протидії можливим деструктивним впливам соціуму. Для дитини створюватиметься таке середовище, яке виступатиме як упорядкована цілісна сукупність психолого-педагогічних умов, які сприятимуть попередженню агресивної поведінки. Щоб досягти потрібного результату, взаємодія партнерів має характеризуватися колеґіальними стосунками і будуватися на доброзичливому ставленні один до одного. Вони повинні виявляти готовність до пошуку оптимального, іноді компромісного вирішення проблеми, але передусім враховувати інтереси дошкільників. Це можливо лише через взаємоповагу, компетентність і може вирішуватися як у приватних, товариських бесідах, діловому обміні думками за неофіційних обставин, так і у професійних формах (на малих та великих педагогічних радах, методоб'єднаннях тощо). Тож партнерська взаємодія має будуватися на атмосфері взаєморозуміння, небайдужого ставлення кожної зі сторін і, перш за все, на професіоналізмі.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, для ефектної реалізації профілактики агресивної поведінки дітей дошкільного віку необхідно проводити її в умовах партнерської взаємодії вихователя та практичного психолога ДНЗ. Це сприятиме ретельному вивченню чинників та умов відхилень у поведінці дитини і дасть можливість вдало спланувати профілактичну роботу з попередження агресивної поведінки у дошкільників, де обов'язково буде враховано: створення розвивального життєвого простору; орієнтовні схеми організації життєдіяльності дитини у дошкільному віковому періоді; вказівки щодо врахування специфіки впливу на дошкільника різних соціальних інститутів і ґрунтуватиметься на принципах партнерської взаємодії. Подальшої розробки потребує технологія профілактики агресивної поведінки дошкільників з чим ми і пов'язуємо наші подальші наукові розвідки.

Література

1. Кононко О. Л. Виховуємо соціально компетентного дошкільника : наук. метод. посіб. / О. Л. Кононко. – К. : Світич, 2009. – 208 с.
2. Мурована Н. Н. Компетентність педагога як важлива умова його професійної діяльності : монографія / Н. Н. Мурована. – Севастополь : Рибзст, 2006. – 24 с.

3. Новікова Н. Управління конфліктами в організації: підходи до вирішення та профілактики / Н. Новікова // Галицький економічний вісник. – 2013. – № 2 (41). – С. 79–83. – (Загальні проблеми економіки та суб'єктів господарювання).

4. Пихтіна Н. П. Профілактика негативних проявів у поведінці дітей / Н. П. Пихтіна. – Ніжин : Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, 2012. – 247 с.

5. Підготовка вихователів до розвитку особистості дитини в дошкільному віці : монографія / Г. Бєленька, О. Богініч, З. Борисова та ін. ; за ред. І. Загарницької. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. – 310 с. – С. 47–98.

6. Федорченко Т. Є. Рання профілактика негативних проявів у поведінці дітей : навчально-методичний посібник / Т. Є. Федорченко. – К., 2003. – 128 с.